

Bir "para doktoru"nın ekonomi tetkiki: Edwin Walter Kemmerer Türkiye'ye neden geldi?

An economic evaluation by a "money doctor": what Led Edwin Walter Kemmerer to Türkiye?

Emrah Yıldız

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

ÖZ

1930'ların başlarında Türkiye çok sayıda ünlü ekonomisti misafir etti. Bu ekonomistler Türkiye'ye 1914 öncesi dünyanın ekonomi kurallarını (klasik ortodoks ekonomi bilgisini) regete ettiler. Bu çerçevede Türkiye'nin ağır yatırımlarını erteleterek klasik ortodoksiye sadık kalması ve küresel iş bölümünde mukayeseli üstünlüğü olan kırsal kalkınmaya öncelik vermesi önerildi. Türkiye'nin bu dönemde davet ettiği ünlü ortodoks ekonomistlerden biri olan Edwin Walter Kemmerer ekonomi bilgisi, küresel ekonomi çevrelerindeki saygınlığı ve yatırım çevrelerinde sahip olduğu ilişkileriyle özel bir yere sahiptir. Bu çalışmada Edwin Walter Kemmerer'in uzun bir öyküye sahip olan kısa Türkiye ziyaretinin nedenleri tartışılmıştır. Bu maksatla ilk olarak onun hayat hikayesi küresel ekonomi tarihi içinde ele alınmıştır. Ardından Kemmerer'in Türkiye ziyareti ülkenin siyasî ve iktisadî koşulları içinde değerlendirilmiştir. Edwin Walter Kemmerer'in kısa Türkiye ziyaretinin, Türkiye'nin iki dünya savaşı arası dönemde ekonomi ve dış politika arayışlarını yansıttığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edwin Walter Kemmerer, Altın Standardı, Uluslararası Finans

JEL Sınıflaması: F3, N1, N4

ABSTRACT

The early 1930s saw Türkiye reaching out to numerous influential economists. Türkiye received recommendations from those economists to embrace the classical economics that was effective in the pre-1914 era. The proposed strategies urged Türkiye to uphold classical economic orthodoxy and to defer its substantial industrial and infrastructure developments, thus prioritizing its comparative advantage in agricultural progress on the global stage. Edwin Walter Kemmerer, one of the most prominent economists invited by Türkiye, has a significant role stemming from his deep understanding of economics, his reputation in global economic circles and his relationships in investment networks. The purpose of this investigation is to delve into the intricate narrative that underlies Kemmerer's fleeting trip to Türkiye. To facilitate this exploration, the study first reassesses Kemmerer's role in the context of global economic history, and subsequently evaluates his brief assignment against the backdrop of Türkiye's political and economic landscape. Edwin Walter Kemmerer's short visit to Türkiye reflects Türkiye's economic and foreign policy pursuits in the interwar period.

Keywords: Edwin Walter Kemmerer, Gold Standard, International Finance

JEL Classification: F3, N1, N4

Atf/Cite this article as: Yıldız, E. (2025). An economic evaluation by a "money doctor": what Led Edwin Walter Kemmerer to Türkiye?. *Trakya University E-Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 14(1), 49-59, 2025. <https://doi.org/10.47934/tefeas.14.01.05>



Edited by/Editör: Togan Karataş

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Asst. Prof. Emrah Yıldız,

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

E-posta: e.yildiz@hbv.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1597-6669

Geliş Tarihi/Received: 13.01.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 17.04.2025

Yayınlanma Tarihi/Publication Date: 27.06.2025



1. Giriş

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye, politika arayışlarında sık sık yabancı uzmanların bilgisine başvurmuş; altyapı sisteminden eğitime, ekonomiden tarıma ve endüstri politikalarına kadar pek çok alanda yabancı uzmanların görüşleri, politika oluşturma süreçlerinin bir parçası olmuştur. Bu uzmanlar kadrosu, Türkiye'nin politika arayışlarını bizlere yansıttığı kadar, ülkedeki teknik bilginin seviyesini göstermesi açısından da önemlidir. Türkçe sosyal bilimler yazınında yabancı uzmanların çalışmaları bir dönemin panoramasını araştırmacılara sunan zengin kaynaklar olarak yerini korurken, araştırmayı yürüten yabancı uzmanlardan çok azı ayrı bir çalışmanın konusu olmuştur. İki dünya savaşı arasında Türkiye'nin misafir ettiği yabancı uzmanların ekseriyetinin ülkedeki teknik bilgiyi artırma ihtiyacını gösterdiği su götürmez bir gerçek. Ancak, bu noktadan hareketle, yabancı uzmanların rolünün sadece politika danışmanlığı olduğunu düşünmek, bilhassa ekonomi politikalarının oluşumunda, onlara yüklenen işlevselliği, Türkiye'nin arayışlarının arkasındaki rasyonaliteyi görmeyi engellemektedir.

1930'ların ilk yarısında Türkiye'nin misafir ettiği iktisatçıların önemli bir kısmı sadece sahip oldukları ekonomi bilgisiyile tanınan isimler değildi. Cumhuriyetin erken dönemini inceleyen araştırmacıların sıklıkla başvurduğu referans kaynaklardan biri olan Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki'ni yazan ekipte yer alan ve elinizdeki çalışmanın da konusunu oluşturan Edwin Walter Kemmerer, çok ünlü bir ortodoks iktisatçı olmanın yanında tanınmış bir reformcu ve yatırım danışmaydı. Öyle ki ekonomi bilgisini Amerikan stratejisiyle birleştirmedeki marifeti, onun Latin Amerika ülkelerinde *para doktoru* namıyla anılmasına neden olmuştu. Cumhuriyetin kurucu kadrosu, aynı dönemde, Kemmerer'le birlikte Hjalmar Schacht, Charles Rist, Karl Müller ve Gerard Vissering gibi küresel ekonominin nam salmış ünlü iktisatçılarını misafir etmiş ya da bu yönde girişimde bulunmuştu. Bu isimlerin üzerinde mutabık olduğu nokta, klasik ekonominin ortodoks ilkeleri olan denk bütçe, altın standardına bağlı bir para sistemi ve dış ticaret dengesi idi. Dahası bu isimler, iki dünya savaşı arasında, Cemiyet-i Akvam çatısı altında küresel ekonominin sevk ve idaresi için yoğun mesai harcamıştı. Her ne kadar bu dönemde küresel ekonomi idaresi tesis edilememiş olsa da bu isimler ekonominin *lingua francası*; bir bilim ve meslek olarak ekonomiye, onun ortodoks ilkelerine ve küresel ekonominin işleyiş mekanizmasına hâkimdi.

Bahsi geçen iktisatçıların müstakil çalışmalara konu olmaması, bu çalışmaya Türkçe yazın içinde özgün bir yer açarken, diğer yandan ona sınırlarını zorlayan bir görev de yüklüyor: Türkiye'de politika yapımcıların küresel

ekonomi algısını ve bir ulus devletin inşası sürecinde onların yabancı bir iktisatçıdan beklentilerini açıklamak. Elinizdeki çalışma, bu soruları yanıtlamak için Edwin Walter Kemmerer'in entelektüel biyografisini küresel anlatı içine konumlandırıyor. Daha açık bir ifadeyle bu çalışma Kemmerer'i, kariyeri boyunca onlarca ülkeyi ziyaret eden, I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ulus-devletler düzeninin bir ekonomisti olarak ele alıyor. Böylece Kemmerer'i, ulus devletler çağında, devletlerin bir ulusal ekonomi inşa etme sürecinde ihtiyaç duyduğu bilgi ve kurumları ithal eden bir aracı olarak tartışıyor.

Kemmerer ve onun yukarıda bahsedilen akranları, ekonominin bir bilim olarak akademide yerini aldığı; bir meslek olarak iktisatçılığın kurumsallaştığı bir coğrafyanın mensubuydular (Fourcade, 2010; Lindenfeld, 2008). Amerika ve Kıta Avrupa'sında ekonomi, bir ulus kurma ve ulusal bürokrasiler inşa etme süreciyle el ele gitmişti (Wagner, vd., 1991). Bir bilim ve de bir meslek olarak ekonominin ulus devlet kurma sürecindeki anahtar rolü, ekonominin uluslararası yayılımını hızlandırdı. Küresel ekonomiyi idare eden uluslararası kuruluşların yokluğunda, borçlu ve alacaklı ülkeler arasındaki ilişki ekonomiye yüklenen anlamın da değişmesine neden oldu. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren borçlu ülkelerde birbiri ardına patlak veren krizler, ekonominin ajandasını değiştirdi. Bugün ekonominin temel bileşenlerinden olan istatistik ve ekonometrinin yokluğunda krizlerin analizini yapmak finans tarihine; krizler neticesinde fiyatlardaki değişimin incelenmesi ise paranın miktar teorisine bırakıldı (Flandreau, 2003). Her ne kadar altın standardı ekonomide sorunları çözmede başarısız kalsa da onun varlığını sürdürmesi gerekli görülüyordu.

Bu şartlar altında ekonomi, 19. yüzyılın ikinci yarısında, imparatorluk sistemi içinde kolonyal ülkenin emperyal ülkelerle kurduğu ilişkinin bilgisini üretmeye başladı (Cooper & Packard, 1998). Alacaklı ülkelere borçlu ülkelere iktisatçılar dağılırken, alacaklı ülkenin borç servisini sürekli kılmanın yolları aranmaya başlandı. Ancak, imparatorluklar sisteminin tasfiyesiyle birlikte ekonomi bilgisi, ulus devlet oluşumunun bir parçası haline geldi. Ulus devletler, borç yükümlülüğü olmasa bile bir ekonomi inşa etmek için her türlü teknik bilgi ve finansal kaynaktan yoksundu. Küresel ekonomiyi idare eden kuruluşların yokluğunda, yeni devletlerin ihtiyaç duyduğu teknik bilgi ve finansal kaynaklara erişmenin yolu büyük yatırım bankalarıyla ilişkileri olan ara buluculardan, yani bu çalışmanın da konusu olan para doktorlarından, geçiyordu. İşte Edwin Walter Kemmerer'in kariyeri boyunca ziyaret ettiği onlarca ülkede üstlendiği görev, aslında yeni devletlere ekonominin *lingua francası*ni öğretmekti (Seidel, 1972; Drake, 1989).

Kemmerer'in ziyaret ettiği ülkeler, bir para doktorunun teşhis ve tedavi önerilerinin ardından, dış kaynaklara

erişebilmiştir. Kemmerer, söz konusu ülkelerde kapsamlı reform uygulamalarını hayata geçirmekle bir bilim ve de meslek olarak ekonominin küresel ölçekte difüzyonunu sağlamakla kalmadı; yeni kurulan devletleri yatırım finansmanı ile buluşturdu. Tüm bunlar cumhuriyeti kuran kadronun politika arayışları içinde olduğu bir dönemde gerçekleşti. Kemmerer'in gittiği ülkelerde hayata geçirilen politika önerileri bir dönemin ekonomi bilgisini ve küresel ekonominin işleyiş mekanizmasını anlamada bizlere yardım ediyor. Küresel finans tarihini onun hayat hikayesi etrafında örnek, bizlere sadece ulusötesi kurumların olmadığı bir dönemde bir bilim ve meslek olarak ekonominin kurumsallaşma sürecini açıklamakla kalmayacak, Türkiye'de politika yapımcıların küresel sistemi nasıl algıladığını da anlamaya yardım edecektir.

Bu çalışma, Kemmerer'in biyografisi etrafında bir küresel ekonomi tarihi anlatısıyla başlıyor. Bu nedenle çalışmada, Kemmerer'in hayat hikayesi tüm detaylarıyla "verilmeyecek" iki dünya savaşı arasında küresel ekonomi, Kemmerer'in oğlu Donald Kemmerer tarafından kaleme alınan biyografisi, Princeton Üniversitesi arşiv dokümanları, yazılı medya ve hatıratların anlatısı etrafında örülecektir. Kemmerer'in kısa Türkiye ziyareti ise, onun davet edilmesinin gerekçelerini aydınlığa çıkarmak adına, Türkiye'de politika yapımcıların küresel sistem algısı merkeze alınarak tartışılacaktır. Daha açık bir ifadeyle, cumhuriyetin erken döneminde, cumhuriyeti kuran kadronun tarihsel hafızası ışığında Edwin Walter Kemmerer'in neden geldiği sorusu tartışılacaktır. Çalışmanın bu bölümünde, araştırma kaynaklarına bir yenisi eklenecek ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nden alınan belgeler kullanılacaktır.

2. Küresel Ekonominin Altın Çağı: Edwin Walter Kemmerer'in İçine Doğduğu Dünya

Edwin Walter Kemmerer, 1875 yılında dünyaya gözlerini açtığında, dünya ekonomisi daha evvel tarihinde hiç yaşamadığı bir ilerlemenin arifesindeydi. 19. yüzyılın son çeyreğinde başlayan teknolojik gelişme furusu küresel ekonomi hacmini genişletmekle kalmamış, yaşanan kriz ve dalgalanmalara rağmen, dünyada daha evvel görülmemiş bir seviyede ekonomik entegrasyon sağlanmıştı. 1914 yılında, I. Dünya Savaşı patlak verene kadar, küresel ekonomide teknolojik gelişmenin verdiği iyimserlik ve altın standardının sağladığı istikrar devam etti (Freiden, 2007). Bu dönemde küresel finans hareketleri daha çok borçlu ve alacaklı ülkeler arasında şekillendi. Kemmerer'in içine doğduğu dünyada küresel ekonominin sevk ve idaresini yürüten bir uluslararası kuruluş yoktu; Londra'nın finans merkezi olma özelliği, Avrupa'daki güçlü aile şirketleri ve İngiltere öncülüğünde altın standardının kusursuz işleyişi nedeniyle böyle bir kurumunun varlığına ihtiyaç duyulmamıştı (Eichengreen, 2008; Flandreau, 2003; Bytheway & Metzler, 2008).

Edwin Walter Kemmerer'in para doktoru olma yolculuğu 1896 tarihinde girdiği Wesleyan Üniversitesi ekonomi bölümünde başlar. Üniversite yıllarında tanık olduğu kamuoyu tartışmalarının Kemmerer'in ekonomi ilgisinin belirlenmesinde oynadığı rolü, biyografisini yazan oğul Kemmerer aktarır: "...Temel mesele Amerika'nın bimetalizme dönüp dönmemesiydi" (Kemmerer, 1993a). 19. yüzyıl sonunda Amerikan kamuoyunda altın standardının ekonomik sorunları çözmede yetersiz olduğu genel kabul görmüş bir gerçektir ama altın standardından çıkış popülist seçim tartışmaları olmaktan öteye geçememişti (Freiden, 2007). Altın standardı oyunun kurallarıydı ve kuralları değiştirmek bu dönemde hiçbir ulusun tek başına alabileceği bir karar değildi.

Kemmerer, öğrencilik yıllarında ekonomi camiasındaki trendi takip ederek paranın miktar teorisi üzerine yoğunlaştı. 19. yüzyılın ikinci yarısı borçlu ülkelerin birbiri ardına krizler yaşadığı bir dönemdi. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Yunanistan'a, Portekiz'den Latin Amerika ülkelerine kadar tüm borçlu ülkeler birbiri ardına moratoryum ilan etmişti (Toussaint, 2017). Yine de 19. yüzyılın son çeyreğinde insanların iyimser olmasının önünde bir engel yoktu; insanlık ilerleme ve istikrar mottolarıyla bu dönemde tanıştı. Kemmerer'in çağının iki mottosundan ilki olan, ilerlemeyi, insanlığa teknoloji bağışlamıştı. Diğer mottosu istikrar ise insanlığın çok küçük bir kısmını, Londra ve New York'taki finans çevrelerini ilgilendiriyordu. Bu çevreler için istikrar, ancak borçlu ülkelerin borç servisini yapabilmesi ve küresel enflasyonun artmamasına bağlıydı. Bu ise altın standardının disiplinli bir şekilde uygulanmasıyla mümkündü.

Altın standardının sorunsuz işleyişi küresel finans sisteminde çarkların dönmesi için temel şarttı. Bu nedenle, her ne kadar yer yer siyasi tartışmaların da bir parçası olsa da altın standardı, kendini kamuya mal etmeyi başardı (Freiden, 2006). Altın standardı, küresel ticaretin ve finans hareketlerinin ihtiyaç duyduğu öngörülebilirlik ve stabilizasyonu sağlıyordu. Dahası, küresel enflasyonla mücadeleden kaçınmak için uygulanabilir en başarılı politikalar da sadece altın standardı ilkeleriyle kurgulanabilirdi (Flandreau, 2003). Altın standardının bir inanç halini aldığı bu yıllarda, paranın miktar teorisi ekonomi camiasının alâkasını cezbedti; çünkü, adeta bir koro halinde savunusu yapılan altın standardı, geride çok sayıda cevapsız soru bırakıyordu. İktisatçılar için fiyatlar genel seviyesindeki yükseliş, sadece altın arzındaki dengeyle açıklanamazdı.

Kemmerer'in öğrencilik yıllarında, hocası Willard Clarke Fischer'den miras aldığı ve kariyerini vakfettiği konu da buydu: Paranın miktar teorisi. Fischer, para teorisinin krizleri açıklamada yetersiz kaldığını ve bu nedenle sanılanın aksine para meselelerinin çok daha karmaşık olduğunu iddia ediyordu (Kemmerer, 1993a). Kemmerer'in Wesleyan

yıllarında başladığı ve Cornell Üniversitesi'nde doktora yaparak 1903 senesinde noktaladığı çalışması paranın miktar teorisi üzerineydi (Kemmerer, 1993a). Kemmerer, fiyatlar genel seviyesinin sadece altın madenindeki değişimle açıklanamayacağını düşünüyor ve kambiyo sistemlerindeki dengenin sanılandan daha önemli olduğunu iddia ediyordu (Kemmerer, 1907, 1909).

Kemmerer, doktor unvanını almasını müteakip akademide kendine yer aramaya başladığı bir zamanda, uluslararası danışman olan Cornell Üniversitesi'nden hocası Jeremiah Jenk'in tavsiyesi üzerine, 1903'te Filipinler'e kambiyo krizini çözmek ve para dengesini sağlamak göreviyle gitti. Burada geçirdiği üç sene içinde kambiyo krizinin çözümü ve para sisteminin tesisi için çalışan Kemmerer, ülkenin altın standardına dâhil olması yönünde politikalar geliştirdi (Kemmerer, 1993a). Onun için Filipinler, bu genç ekonomistin kariyerinin henüz başında iyi bir deneyim oldu.

Filipinler'den döndükten sonra, Cornell Üniversitesi'nde para ve bankacılık, temel ekonomi ve Amerika'nın Finans Tarihi derslerini vermeye başladı. Cornell Üniversitesi'nde savunduğu doktora tezi 1907 yılında *Money and Credit Instruments and Their Relation to General Prices* adıyla basıldı. Akademideki kariyerine devam ederken, istatistiklerle revize ettiği bu çalışmasının ikinci baskısı 1909 yılında yapıldı (Kemmerer, 1993a). Kariyerinin Cornell Üniversitesi'ndeki kısmını Kemmerer teorik çalışmalarını zenginleştirmeye adadı. Onun Cornell Üniversitesi'ndeki zengin entelektüel ortamı, hayatının kalan kısmı için talih getirdi. Ekonominin İlkelerini (Principle of Economics) (1904), genel ekonomiden bireysel davranışa kadar araştıran, Frank Fetter ile dostluğu Kemmerer'i Princeton Üniversitesi'ne taşıdı. Fetter, Princeton Üniversitesi'nde çalışmaya başlar başlamaz üniversite yönetimine Edwin Kemmerer'in alınmasını tavsiye etmişti. Böylece Kemmerer ekonomi bölümünün henüz kurulmadığı Princeton Üniversitesi'ndeki kariyerine 1912 senesinde başlamış oldu (Kemmerer, 1993a).

Hayatının bu döneminde Kemmerer, ona asıl ününü getiren ve bir *para doktoru* olma özelliği veren çalışmasını kaleme almıştı: *Modern Currency Reforms* (Kemmerer, 1993a). 1. Dünya Savaşı'nın ortasında, 1916 senesinde yayımlanan bu çalışmasında geç 19. yüzyıl ile erken 20. yüzyıl arasında uluslararası para ve finans piyasalarını mercek altına aldı. Altın standardının borçlu ve alacaklı ülkelerde kurumsallaştığı bu dönemde, ayrıca küresel yatırım seviyesi de zirvesine ulaşmıştı (Freiden, 2006). Küresel yatırımların ve ticaretin arttığı bu yıllar akademi çevrelerinin çalışmaya gösterdiği yoğun ilginin nedenini de açıklar. Onun savaş devam ederken yaptığı çalışmalar, iki dünya savaşı arası dönemde dünya gündemini işgal edecek olan kambiyo krizi

ve gümrük uygulamaları için birer referans çalışması haline gelecekti.

Kemmerer, 1917 senesinde, para doktorluğu çalışmalarına bu kez Meksika hükümetinin davetiyle geri döndü. Bu yıllarda Meksika'da bimetalizm uygulamada görünüyor ama fiiliyatta gümüş standardı uygulanıyordu. Kemmerer bu karışıklığa son vermek, ekonomiyi istikrara kavuşturmak amacıyla; Meksika merkez bankasının kuruluş çalışmalarına katılmak ve altın standardını tesis etmek için davet edilmişti (Kemmerer, 1993a). Para meseleleri hakkındaki bilgisi, Meksika'daki hizmetini tamamlamasının ardından, onu bu kez kendi ülkesinde bir çalışmanın parçası yaptı. FED Philadelphia direktörü Kemmerer'den Amerikan ekonomisinin mevcut durumu hakkında bir rapor yazmasını istedi. Kemmerer'in 1918'de yayımlanan ve büyük ilgiyle karşılanan çalışması *The ABC of the Federal Reserve System*, bu araştırmanın ürünüydü (Kemmerer, 1993a).

I. Dünya Savaşı'na kadar geçen süre Kemmerer'in para doktoru olma kariyerinin başlangıcını oluşturdu. Savaş öncesi dönemde borçlu ülkeler ile alacaklı ülkeler arasındaki ilişkide Kemmerer gibi profesyonel iktisatçıların varlığına çok ehemmiyet verilmiyordu. Bu ilişkilerin tesisi için sermaye çevreleri ile yakın ilişkileri olan isimler tercih ediliyordu (Flandreau, 2003). Büyük Savaş'ın ardından, küresel ekonominin tepe taklak olması ekonomi dünyasını yeni arayışlara sevk etti: Küresel ekonominin sevk ve idaresi için uluslararası kuruluşların kurulması ve yatırım çevreleri ile yoğun ilişkileri olan ama teknik bilgiye de sahip olan kadroların yetiştirilmesi. Kemmerer, dönemin aranan tüm özelliklerine sahipti.

3. İki Dünya Savaşı Arasında Küresel Ekonomi: Kemmerer Nasıl Para Doktoru Oldu?

Dünya 1918 yılında Büyük Savaş'tan çıktığında, savaş öncesi dönemden adeta eser kalmadı. Altın standardı çökmüş, borçlu ve alacaklı devletler arasındaki ilişkilere savaş kaybeden ülkelerin yüklü savaş tazminatları eklenmişti; savaş öncesinde her türlü kısıtlamadan muaf olan göç ve sermaye hareketleri durmuş, küresel ticaret ağları ise kopmuştu; önceki yüzyılın ilerleme ve istikrar sözcükleri yerini kaygıya bırakmış ve dünya artık içine kapanmıştı (Zahra, 2023). 1914 öncesi dünyada ulusal ekonomilerin dışı kapanması ve devletin ekonomiye müdahalesi tasavvur dahi edilemezken, küresel ekonomideki türbülans ve imparatorluklar sisteminin çöküşüyle bu inanç yıkıldı. Küresel ekonominin büyük aktörleri, alacaklı devletler, savaşın bitiminden itibaren on yıl boyunca bu krizi aşmaya çalıştı ama 1929 yılında patlak veren Büyük Buhran ülkelerin sınırlarını adeta bir daha açılmayacak şekilde kapattı.

Kemmerer'in *para doktoru* unvanına giden kariyeri Amerikan kapitalizminin yükselişiyle paralellik göstermektedir.

Her ne kadar İngiltere Büyük Savaş'a dünyanın üretim merkezi ve kreditor ülkesi olarak girmiş olsa bile ekonomik göstergeler savaş sonrasında onun tahtından ineceğine dair kuvvetli öngörüler çoktan sunmuştu (Freiden, 2006). Savaş bittiğinde bu beklentiler gerçekleşti ve İngiltere kreditor ülke olma özelliğini kaybetti. Londra'nın eski konumunu tekrar elde etme savaşındaki en büyük rakibi ise New York'tu. Avrupa'nın alacaklı devletleri Fransa ve İngiltere, savaşın yaralarını silip savaşta elde ettikleri ekonomik kazanımları realize etmeye odaklanırken, Amerika ise dünya ekonomisinin kreditor ülkesi olarak sermaye ihracına başladı. İster savaşın galipleri ister yeni kreditor ülke Amerika olsun, iki dünya savaşı arası dönem bu ülkelerin küresel ekonomide istikrarı aramasıyla geçti. Küresel ekonomiyi sevk ve idare etmesi için uluslararası kuruluşlar kurulması fikri bu arayışların bir sonucuydu.

Uluslararası organizasyonlar kurulması fikri ilk olarak savaş zamanında ortaya çıkmıştı. 1916'da İtilaf Devletleri'nin buğday ticaretini organize etmesi için kurduğu İlaş Komisyonu (Purchasing Commission), daha sonra İngiltere ve Fransa'nın, müttefik ülkelerin kontrolündeki kolonilerinden mal tedarikinin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için Deniz Taşımacılığı Komitesi'ni (Maritime Transport Executive) 1917 senesinde kurmasıyla devam etti (Decorzant, 2011). Savaş bittiğinde Avrupa'daki yıkımın ancak iş birliğiyle aşılabileceğini düşünen ittifak güçleri, Belçika ve Amerika Birleşik Devletleri'nin de katılımıyla 1919'da Ekonomi İstisare Kurulu (Supreme Economic Council) kurdu. Bu yeni organizasyondan Avrupa devletlerinin umudu savaşın yıkımını beraber telafi etmektir ama Amerika üyesi olduğu bu organizasyonda hiçbir zaman aktif olmadı (Decorzant, 2011).

Kurulan bu üç organizasyon, küresel sorunlarla mücadelede teknik bilginin uygulanması ve yayılmasının önemini ortaya çıkardı. Bir meslek ve disiplin olarak ekonominin yayılması böyle bir ortamda kurumsal destek buldu. Tepe taklak olan küresel ekonominin istikrara kavuşması için altın standardının yeniden kurulup işler hale getirilmesi, küresel enflasyonla mücadele edilmesi gibi konuların ülkelerin ekonomi kurmaylarının gündemini meşgul ettiği bu günlerde Milletler Cemiyeti çatısı altında Ekonomi ve Finans Teşkilatı (Economic and Financial Organization, EFO) ilk toplantısını 1920 yılında Cenova'da yaptı. Bunu takip eden Brüksel Ekonomi Konferansı'nda EFO'nun işlevi de netleştirildi: Küresel ekonomiyi açıp istikrarlı büyümeyi sağlamak için ulusal ekonomiler hakkında bilgi toplamak, toplanan bilgileri analiz etmek ve ekonomiyi öngörülebilir kılmak (Decorzant, 2011). EFO bu göreviyle, iki dünya savaşı arası dönemde, ekonomi bilgisinin yayılması ve ekonomi politikalarının benzeşmesinde önemli bir rol oynadı. Kemmerer EFO'da görevli olarak çalışmadı ama bu organizasyonda görev alan

ekonomistlerle yakın ilişkiler kurmayı başardı. Kemmerer ve modern ekonominin pek çok önemli figürü EFO'nun çalışmalarına katıldı. 1914 öncesi dünyasında ekonominin lingua francası, savaşın ardından yaptırım gücünün olmadığı yazılı kurallar haline gelmeye başladı.

İki dünya savaşı arası dönemde ekonomi bilgisinin yayılması, veri tekniklerinin standartlaştırılması Milletler Cemiyeti çatısı altında yapılan çalışmalarla sağlanırken, bu çalışmalara Amerikan sermaye grupları sponsor oldu (Clavin, 2013). Bu gelişme New York'un, Londra karşısındaki gücünün ilk göstergesiydi. New York merkezli yatırım bankaları, ellerindeki yüksek sermaye birikimi ile küresel ekonomide daha aktif rol almak istiyorlardı. Amerikan hükümetinin açık kapı politikası Amerikan sermayesinin sınırlarının genişlemesine olanak verdi ama sermaye çevrelerinin borçlu ülkeler üzerinde hükümet desteğiyle kontrol kurulması isteği karşılık bulmadı. Yatırım bankaları için en önemli konu borçlu ülkelerin borç servisini yapabilmesiydi. Bu aynı zamanda küresel ekonominin istikrarı için de bir gerekti.

1914 öncesi altın standardı ve klasik ekonominin ortodoks ilkeleri bu şartlar altında kurumsallaştı. Brüksel Konferansı'nın ardından 1922 senesinde organize edilen Cenevre Konferansı bu ilkeler etrafında şekillendi. Küresel ekonomide stabilizasyonun sağlanması, genel fiyat dengesinin korunması gibi problemler için altın standardı ilkelerinin kurumsallaştığı ulusal ekonomilere ihtiyaç vardı. Sadece hükümetten bağımsız güçlü merkez bankaları denk bütçe ilkesini gerçekleştirebilirdi. Dahası küresel ekonomiyi idare eden yapıların yokluğunda ancak bağımsız merkez bankaları arasındaki koordinasyonla küresel krizin üstesinden gelinebilirdi (Clarke, 1967). Bu nedenle uluslararası ekonomi camiası mensupları Milletler Cemiyeti çatısı altında ve yer yer Amerikan sermayesi sponsorluğuyla merkez bankalarının kurulmasını destekledi (Eichengreen & Kakridis, 2023). Bir para doktorunun ortodoks ekonomi kuralları altında, ulusal ekonominin sorunlarını tanı ve tedavi rehberi bu şartlar altında yazıldı.

İki dünya savaşı arasındaki bu dönüşüm, para doktorlarının savaş öncesi dönemin aktörlerinden farklılaşmasına neden oldu. Kemmerer'i istisna tutarsak, Avrupa ülkelerinden borçlu ülkelere giden para doktorları ekonomi bilgileri için değil, sermaye çevreleri ile olan ilişkileri nedeniyle davet edilmişti. Büyük Savaş'ın ardından bir meslek ve disiplin olan ekonominin kurumsallaşması ihtiyacı ortaya çıkınca, yeni kuşağın sadece sermaye çevreleri ile kurduğu ilişkileri para doktoru olmak için kâfi gelmedi. Yeni devletler kurulurken, ulusal ekonomilerin kurulması, bürokrasinin geliştirilip devlet kapasitesinin artırılması ve bu ülkelerin küresel ekonomiye dahil edilmesi ancak yeni doğan küresel ekonomistler ağının üyelerinin yapabileceği işler olarak düşünüldü.

Edwin Walter Kemmerer ekonomi yazınındaki saygın yeri ve sahip olduğu kişisel ilişkilerle en ünlü para doktoru idi. Princeton Üniversitesi'nden mezun ettiği öğrenciler New York Merkezli yatırım bankalarında işe başlamış, Amerikan siyasetinin ünlü figürlerinden Arthur Young ve Herbert Hoover ile dostluğu ise bilinir olmuştur (Drake, 1989). Sahip olduğu bu dostluklar finansal kaynaklar arayan ülkeler için Kemmerer'i gayri resmî başvuru mercii yaptı. Kemmerer gittiği bir ülkeye hiçbir zaman kredi vaadinde bulunmadı ama bu ülkelere sunduğu politika önerileri ve önayak olduğu reformlarla onları finansal kaynaklara kavuşturdu (Seidel, 1972). Dönemin en önemli yatırım bankalarından biri olan New York Merkezli Dillon, Read and Co., Kemmerer'in yakın ilişkiler kurduğu bir bankaydı. Kemmerer'in çalışmada bulunduğu ülkeler arasında, bu bankadan altyapılarını geliştirmek için kredi kullanan ülkeler vardı.

Küresel ekonomiyi idare eden kurumların yokluğunda Kemmerer, fiiliyatta kredileri politika reçetelerine bağlayarak iki dünya savaşı arasında küresel ekonominin tek kişilik IMF'si olarak çalıştı (Drake, 1989). O, resmi olmasa da yaptığı çalışmalarla, fiilen uluslararası yatırım bankaları adına gözlemci görevinde bulundu. 1924-1929 yılları arasında Dillon, Read, and Co., Kemmerer'e danışmanlık görevleri karşılığı olarak yüklü miktarda ödemeler yaptı (Drake, 1989). Buna ek olarak aynı kurum, onun Princeton Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde daimî kadroya sahip olması için de üniversiteye bağış yapmaktan geri durmadı (Drake, 1989). Kemmerer'in Dillon, Read, and Co. ile olan ilişkisi, iki dünya savaşı arasında bir para doktoru tipinin ideal bir örneğini teşkil ediyordu.

O, Büyük Savaş'ın ardından ortodoks ekonomi ilke ve kurallarını, ziyaret ettiği on üç ülkede kurumsallaştırmanın adımlarını attı. Bu ülkelere altın standardının yerleşmesinden bağımsız merkez bankalarının kurulmasına, hukuk reformu yapılmasından bürokratik modernizasyona ve vergi sisteminin iyileştirilmesine kadar, Milletler Cemiyeti'nin kurumsallaştırmak istediği düşüncelerin hepsini reçete olarak yazdı (Drake, 1989; Seidel, 1972; Kemmerer, 1993). Bu misyonlarda bugünün kredi derecelendirme kuruluşlarının işlevini bireysel olarak yerine getirdi ve ulusal ekonomilerin görünümelerini raporlaştırdı.

Kemmerer, dünya savaşı devam ederken, eğer bir ülkede yatırımlar artarsa, ticaretin de artacağını söylemiş ve yatırımcı ülke için yabancı sermayenin önemini anlatmıştı (Kemmerer, 1916). Savaş yıllarında işlediği bu tezi, savaş sonrasında ispat etti. 1920'lerde Amerikan sermayesi Avrupa'da iş çevreleri ile uyumlu şekilde çalışırken, diğer yandan da Latin Amerika ülkelerinde yatırımlarını artırmaya yöneldi (Schuker, 2023). Kemmerer'in Kolombiya'ya ilki 1923 ikincisi 1930'da olan iki ziyareti onun savını desteklemiş

ama Kolombiya'yı Amerika'ya tam olarak bağımlı hâle getirmişti. Bu zaman dilimi içinde Kolombiya'nın dış borç stoku 10 kat arttı (Drake, 1989). Kemmerer'in iki dünya savaşı arasında Latin Amerika ülkelerindeki çalışmaları, bu ülkelerde Amerikan sermayesinin ağırlığını artırdı ve ülkeleri Amerika'ya bağımlı hâle getirdi (Drake, 1989).

Edwin W. Kemmerer, iki dünya savaşı arasında, para doktoru olarak bilinmeye başladı. New York Times gazetesinde 6 Aralık 1925 tarihinde hakkında çıkan bir haberde, Kemmerer'in iktisatçılığına ve onun nesnel sınırlar içinde yaptığı değerlendirmelere dikkat çekilerek, Kemmerer uluslararası ekonomi doktoru olarak takdim edilmişti. Kemmerer, ertesi sene başkanı olduğu Amerikan Ekonomi Derneği'nde (American Economic Association) yaptığı konuşmada, yabancı ülkelerin Amerikalı bir ekonomi danışmanını, yani bir para doktorunu, neden tercih ettiğini katılımcılara anlattı. Kemmerer, kariyeri boyunca, yeni kurulan pek çok ülkeye davet edilmiş, bu ülkelerde merkez bankasından, hukuk ve vergi sisteminin inşasına kadar politika reçeteleri önermiş ya da reform politikaları uygulamıştı. Kemmerer, bu ülkelerin bir Amerikalı uzmanla çalışma nedenini Amerikan üniversite geleneği içinde ekonominin pozisyonu ve daha önemlisi Amerikalı ekonomistlerin, Amerikan sermaye çevrelerine ulaşmakta daha faydalı olacağının düşünülmesiyle açıklıyordu (Kemmerer, 1927).

Kemmerer ekonomi yazınındaki yeri ve sahip olduğu ilişkilerle saygınlığını hep korudu. Amerika kıtasından Avrupa'ya ve Asya'ya uzanan geniş bir coğrafyada, ekonomi bilgisi ve tecrübeleri ışığında verdiği danışmanlık hizmeti nedeniyle her zaman aranan bir isim oldu. Ancak Büyük Buhran'dan sonra koşullar değişti. Amerikan ekonomisindeki daralma, yatırım bankalarının ülke dışında yatırım yapabilme kapasitesini neredeyse yok etti. Bu şartlar altında Kemmerer artık sadece bilgisine başvurulacak bir otorite olabiliyordu.

4. Bir Para Doktoru'nun Kısa Türkiye Seyahati: Kemmerer Türkiye'ye Neden Geldi?

Küresel ekonomiyi açma çabaları, ekonomideki dalgalanmalara rağmen dünyaya iyimserlik pompalamış olsa da Büyük Buhran bu çabaların hüsrarla sonuçlanmasına neden oldu. Milletler Cemiyeti'nin kurumsallaştırmaya çalıştığı politika önerilerinin bir meşruiyeti kalmadı. 19. yüzyıl ekonomi düşüncesi tedavülde kalmış; ekonomi evrensel kurallarıyla devletten ayırık ve ulus üstü bir alan olmaktan çıkıp ulusal arayışlara sahne olmuştur (Polanyi, 1986). Ekonomideki bu dönüşüm, buhranın ardından politika arayışlarının da belirleyicisi oldu. 1914 öncesi dünyada büyük bir koro tarafından seslendirilen ortodoks ekonomi düşüncesi yerini ulusal ekonomilere bıraktı. Ulusal farklılıkların ekonomiye sunulan reçetelerin farklılaşmasına neden olduğu bu dönemde reçetenin uygulayıcısı değişmedi:

Devlet, ekonominin temel aktörü olarak ortaya çıktı (Freiden, 2007; Heaton, 2005; Kindleberger, 1986).

Devletin ekonomide rol almasıyla birlikte ekonomi yazınında ulusal çıkar mefhumu öne çıkmaya başladı. Erken 1930'lar, devletin ulusal menfaatleri korumak ve Büyük Buhran sonucunda buharlaşan refahı geri getirme çabalarıyla geçti. 1933 Londra Ekonomi Konferansı, ilkesel düzeyde, küresel ekonomiyi istikrara kavuşturacak adımların atılması umuduyla organize edilmişti. Çöken altın standardının yeniden tesis edilmesi konferansın en önemli gündem maddelerinden biriydi. Tüm iyimser beklentilerine rağmen konferans, ulusal çıkarın küresel çıkarlar karşısında nasıl galip geldiğinin bir örneği olarak tarihteki yerini aldı. Konferansa titiz bir çalışmayla katılıp temkinli bir tutum takınan Türkiye gelişmeleri izlemekle yetinirken, Amerika konferans beklentileri için sorumluluk almayacağını deklare etti (Gerhard, 1933; Nevins, 1933; Samuel, 1933; Layton, 1933; Emiroğlu, 1933). Böylece Londra Ekonomi Konferansı dünyanın hiç beklemediği bir mesajı, ulusal çıkarların ulusal ekonominin rehberi olduğu düşüncesini, yaymış oldu.

Bu gelişmeler altında ulusal ekonomilerde kurtuluş reçeteleri olarak koruyucu gümrük vergileri ile talep yönlü ekonomi politikalarının uygulandığı bir dönem başladı. Bu politika tercihi ülke içi koalisyonlar arasında yeni bölüşüm ilişkileri doğurduğundan, temel düşünce değişmeye de politikaların uygulanışı her ülkede farklı bir seyir izledi (Gourevitch, 1984). Bu paradigma değişimi daha çok ulusal bir politika arayışının sonucu olduğundan küresel ortodoksi haline dönüşmedi. Bu dönüşüm için dünyanın Keynes'i ve savaş sonrası düzenin uluslararası kurumlarını beklemesi gerekecekti.

Yaşanan bu dönüşüm Edwin Walter Kemmerer'i 1914 öncesi dünyanın ekonomisti olarak bıraktı. Altın standardının bir daha onarılamayacak şekilde çökmesi, küresel ekonominin daralması ve yatırım imkanlarının neredeyse tamamen ortadan kalkması Kemmerer için sakın bir hayatın başlamasına neden oldu (Kemmerer, 1993). Peki, küresel ekonomi işleyişinin durma noktasına geldiği, ortodoks ekonomi kurallarının yeniden yazıldığı bir dönemde, eski dünyanın ekonomisti Türkiye'ye neden davet edildi?

Türkiye'de iktisat tarihi yazınında, cumhuriyetin erken dönemini çalışan araştırmacılar için referans kaynaklardan biri olan Hines-Kemmerer raporu, Kemmerer'in Türkiye ziyaretini 1934 senesi olarak bizlere gösteriyor. Oğul Donald Kemmerer, babasının hayatını anlattığı çalışmada, Kemmerer ailesinin New York'tan 2 Haziran 1934'te ayrıldığını yazar. Yaklaşık 2 haftalık bir seyahatten sonra İstanbul'a 18 Haziran'da varan Kemmerer'in buradaki ajandası hakkındaki bilgileri yine oğul Kemmerer'in aktardıklarından ve Cumhuriyet Gazetesi'nin 18 Haziran tarihli nüshasından öğreniyoruz: Amerikalı uzmanlar

tarafından muhtelif alanlarda yürütülen araştırmaların tetkik edilip genel raporun hazırlanması (Kemmerer, 1993; Dün Amerika'dan Bir ..., 1934). Edwin Walter Kemmerer, kendisinden önce Türkiye'ye ekonominin durumunu tetkik etmesi için çağrılan Walker Hines'in İtalya'da vefat etmesi üzerine raporu tamamlaması için davet edilmişti (BCA, 44.27.18).

Medya ve biyografiden hareket edildiğinde Edwin Walter Kemmerer'in ziyaretinin teknik bir misyon olduğu söylenebilir. Onun daha evvel ziyaret ettiği ülkelerdeki çalışmaları incelendiğinde, Kemmerer'in bir ekip çalışmasının lideri olup araştırmalara yön verdiği rahatlıkla görülür (Kemmerer 1993a, 1993b). Bu tablo Türkiye'de ekonomi bilgisine duyulan ihtiyacın şiddetlendiği bir dönemde Kemmerer'in ziyaretini de anlamlı kılar. Neticede Kemmerer, erken 1930'larda, yeni kurulan cumhuriyetin ekonomi bilgisinin artırılması için müstakil bir iktisat fakültesi kurulması tartışmalarının yükseldiği bir dönemin davetlisidir (Tökin, 1931; Kühne, 1939; İlkin, 1972). Dünya çapındaki ünü, ekonomi bilgisi ve sahip olduğu tecrübesi bu beklentiye cevap verebilecek durumdadır. Tüm bu gerçekliğin içinde Kemmerer'in 1924 senesinde Guatemala misyonu esnasında aldığı küçük bir not, onun kısa ziyaretinin arkasında başka nedenlerin olup olmadığı konusunda bizleri tereddüde düşürüyor.

Kemmerer Latin Amerika'nın para doktoru olma yolunda ilerlediği o günlerde, ekonomi çevrelerindeki saygın yeri ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı içindeki şahsi ilişkileri nedeniyle uluslararası toplantıların aranan bir ismiydi. Onun Amerika kıtasındaki çalışmaları da yine Amerikan kapitalizminin amaçlarının bir parçasıydı. Edwin Walter Kemmerer, 1924 senesinde Guatemala misyonu için hazırlıklarını yaparken Türkiye'den ekonomi danışmanlığı teklifi almıştı. Oğul Kemmerer'in aktardığına göre babası, yoğun gündemi nedeniyle bu daveti kabul etmemişti. Bu davetin hangi kanal üzerinden yapıldığı bilinmezliğini koruyor ama davet içeriği hakkındaki sınırlı bilgi dahi Türkiye'de politika yapımcıların Kemmerer'den beklentilerine ışık tutuyor. Donald Kemmerer'in aktardığına göre Türk hükümetinin uzun süreli bir ekonomik danışmanlık teklifinde bulunması nedeniyle bu davet gerçekleşmemiştir (Kemmerer, 1993a).

1924 yılındaki bu davet Kemmerer'in Türkiye içindeki bir ekibin uzun süredir takibinde olduğunu gösteriyor. Bu düşüncüyü Devlet Arşivleri'nde Kemmerer hakkında tutulan az sayıdaki evrak da destekler nitelikte. Milletler Cemiyeti'nin yoğunlaştığı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, finansal kaynaklara ulaşma çabaları sadece Avrupa'yla sınırlı kalmamıştı. Büyük Buhran öncesinde Amerika'da sermaye çevreleri bu ülkeleri de yatırım programlarına almıştı. Türk Dışişleri'nin Kemmerer takibi Polonya'nın

-Devlet Arşivleri'nde Lehistan olarak geçer- finansal arayışları içinde kendini gösterir. Edwin Walter Kemmerer'in Lehistan'ın Amerika'dan akdedeceği istikraz nedeniyle 1927'de Lehistan'ın mali durumunu incelemek için bu ülkede bulunduğu aktarılır (BCA, 566b). Kemmerer'in Lehistan ziyareti, ülkenin bu ziyaretten yaklaşık bir sene önce, Kemmerer'in danışmanlık hizmeti verdiği Dillon, Read, and Co.'dan 50 Milyon dolarlık bir borç başvurusunda bulunduğu hatırdaki tutulursa daha anlamlı hâle gelir: Dillon, Read and Co., bu borç için ülkenin teminat göstermesini istemiştir (BCA, 566a).

Türk hariciyesinin Kemmerer'i izlemesi, onun politika yapıcılar için Türkiye'nin ekonomi bilgisini artırmaktan fazla bir beklentiyle çağrıldığı savını güçlendiriyor. Bu iddiayı daha sağlam bir temelde tartışmak için Kemmerer'in Türkiye ziyaretini, ülkenin 1930'lardaki gündemini dikkate alarak değerlendirmek gerekir. Bu amaçla Kemmerer, ilk olarak cumhuriyeti kuran kadronun tarihsel hafızasında kendine yer bulan ulusal ekonomi fikri ve ardından devletçilik tartışmaları bağlamında yeniden değerlendiriliyor.

Türkiye'nin ulusal bir ekonomi kurma arzusu cumhuriyet öncesinde başlamış, I. Dünya Savaşı'nın arifesinde milli ekonomi kurma fikri, cumhuriyetin ilanıyla birlikte kurumsallaşma aşamasına girmişti (Toprak, 2017; Tekeli & İlkin, 2009; 1977). Ulusal bir ekonomi inşasında cumhuriyetin kurucu kadrosunun temel endişe kaynağı ise ülkenin sahip olduğu yapısal problemlerin -zayıf altyapı ve kıt sermaye- çok daha ötesindeydi. Bu kuşağın tarihsel hafızasında Düyûn-ı Umumiye uygulamaları ile Osmanlı Bankası'nın bastığı kâğıt paranın pula dönüşmesi, yani yüksek enflasyon yer alıyordu (Köklü, 1947). Bunlardan ilki ulusal ekonominin ulusal kurumlarla, dış müdahaleye mahal vermeden idare edilmesini, ikincisi ise ekonomide denk bütçe uygulanmasını gerekli kılmıştı.

Fakat yeni bir ulus devletin kuruluş aşamasında bu politika ilkelerini gerçeğe dönüştürmek hiç de kolay olmadı. Bir kere bir ulus devletin ve ulusal ekonominin temel gereksinimi olan güçlü bir devlet kapasitesinin tesis edilmesi ancak 1929 yılından sonra mümkün olabildi. Lozan Barış Anlaşması gereği Türkiye gümrük politikalarını kendi belirleme hakkına 1929 yılında kavuştu. Aynı sene devletin muhasebe kaydı olan tediye muvazenesi (ödemeler bilançosu) modern tekniklerle Âlî İktisat Meclisi çatısı altında hesaplanmaya yenice başlandı (Âlî İktisat Meclisi, 1929; Koraltürk, 1996). Erken 1930'lar, modern Türkiye'de devlet kapasitesinin artırılmasıyla geçti. Bu yıllarda tarımdan altyapıya, sağlıktan ekonomiye çok farklı alanlarda yabancı uzmanlar devlet kapasitesini artırma arayışları için davet edilmişti.

Devlet kapasitesini artırmak Türkiye için paradoksal bir tablonun ortaya çıkmasına neden oldu. Zaten vergi gelirlerini toplamada kapasitesi düşük olan yeni cumhuriyet, en önemli

vergi geliri kaleminden, aşardan, vazgeçmişti. Bunun yanında ülkenin en önemli iki gider kalemi olan askerî harcamalar ile altyapı yatırımlarındaki artışın önüne geçilemedi. Bu şartlar altında devlet kapasitesini artırmanın yolu açık bütçe uygulamak –ki bu enflasyonist baskı demekti– ya da dış kaynak bulmaktan geçiyordu.

Merkez Bankası kurma projesi için Türkiye'ye davet edilen Karl Müller'in hazırladığı rapor, tıpkı Edwin Walter Kemmerer'in para doktorluğu mesleğini icra ettiği ülkelerde yaptığı gibi, döneminin ruhuna, yani 19. yüzyıl ortodoks ekonomi düşüncesine dayanıyordu. Karl Müller, Savunma ve altyapı harcamalarının bütçe içindeki yüküne dikkat çekerek, endüstri politikalarından uzak durulmasını salık vermişti. Dahası, Türkiye'ye ulusal ekonominin sevk ve idaresi için hayati önemde olan Merkez Bankası kurulması düşüncesinin ertelenmesi gerektiğini önermişti (Müller, 1930). Müller'in raporu 19. yüzyıl ekonomi düşüncesi ışığında kaleme alındığından, Türkiye'nin mukayeseli üstünlüğü de tarımsal kalkınmadan geçiyordu.

Ekonomi yönetimi erken 1930'larda Türk ekonomisini tetkik eden ünlü ekonomistlerin reçetelerinde selektif bir tavır sergilediler. Ekonomi yönetimi yüksek enflasyondan kurtulmak için denk bütçe uygulamaya başlarken, diğer yandan ise ortodoks ekonominin temel fikirlerine kulaklarını tıkadılar; mukayeseli üstünlük yaklaşımını reddederek ulusal bir endüstri kurmanın yollarını aradılar. Onlar bu düşüncelerini gerçekleştirirken ikircikli bir tavır sergileme pahasına ulusal ekonomi kurma sürecinde dış müdahalenin olmamasına özen gösterdiler. Türkiye'ye 1930 yılında gelen Charles Rist ülkenin dış kaynağa olan ihtiyacını vurgulamış ama Türk hükûmeti dış kaynak önerilerine, ekonomiye dış müdahale kaygısı nedeniyle kaygıyla yaklaşmıştı (Tekeli & İlkin, 1977). Şiddetli gereksinime rağmen dış kaynak kullanımına karşı bu mesafeli duruş, tarihsel hafızanın onların zihnindeki canlılığını koruduğunu gösteriyor.

Türkiye'nin ekonomide dış kaynak kullanımındaki bu tavrı bizlere Edwin Walter Kemmerer'in kısa Türkiye ziyaretinin arka planını da açıklıyor. Ortodoks ekonomi reçetelerinde Merkez Bankası kurma fikrini erteleme gerektği açıkça söylenen bu ülke Merkez Bankasını kurduktan sonra bir ulusal endüstri kurma ve altyapı ağını genişletme politikalarını hayata geçirmeye karar vermişti. Edwin Walter Kemmerer'in Türkiye'ye davet edildiği 1934 senesi, Türkiye'de ağır altyapı yatırımlarının başladığı, nasıl bir endüstri politikası uygulayacağını tartışıldığı bir dönemdi. Kemmerer, bu tartışmalara ışık tutması için 1933 yılında davet edilen Amerikan heyetine sonradan eklenmişti. Burada ilginç olan nokta sadece uzun zamandır takip edilen ünlü bir iktisatçının heyete sonradan dahil değil, bu heyetin memlekete geliş tarihiydi.

Walker Hines komisyonunun Türkiye'ye gelişi Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlıklarının yapıldığı yıla denk gelir. Bu planın hazırlanmasından önce, 1932 yılının ilk baharında İsmet İnönü Moskova seyahati gerçekleştirmişti. Bu seyahatinde İnönü, Rusya'nın endüstri başarısını çok etkileyici bulmuş ve ünlü Rus iktisatçısı Orlov'u Türkiye'ye davet etmişti (O'Sullivan, 2024). Rus heyeti, Türkiye'ye tekstil endüstrisini Rus endüstri ekipmanlarına açılan 8 milyon dolarlık bir krediyle kurulmasını önermişti. Bu gelişmeler vuku bulurken İktisat Vekili Mustafa Şeref Özkan görevden alınmış ve Celal Bayar bu makama atanmıştı. Tüm bu hikâye devletçilik uygulamaya geçerken biri endüstrileşmenin merkezinde devletin olduğu diğeri ise özel kesime ekonomide alan açılmasını savunan iki politika önerisini, yani ekonomideki iki hizbi gün yüzüne çıkarmış oldu (Tekeli & İlkin, 2009; O'Sullivan, 2024).

Celal Bayar'ın 1932 yılı sonlarında iktisat vekâletine atanmasıyla beraber, İnönü gurubunun savunduğu devleti endüstrileşmenin merkezine alan yaklaşım geri planda kaldı. Hatta Bayar, Sovyet uzmanlardan rahatsızlık duymuş olmalı ki, Rus heyet Türkiye'den ayrılmadan Amerikalı yabancı uzmanların davet edilmesini, iktisat vekâletinde müşavirlik kadrosuna ve ilgili birimlerin başına getirilmesini savundu (Tekeli & İlkin, 2009). Hines Komisyonu tam da bu gelişmelerin ortasında davet edildi. Bu bağlamda komisyonun Türkiye ziyareti iki amaca hizmet etmiş oldu: Türkiye ekonomisinin bir tahlili ve ekonomide kaynak arayışlarında bir başka büyük güç olan Amerika ile ilişkilerin tesisi. New York Times'da, 28 Mayıs 1933 tarihinde yayımlanan bir haber Türk tarafının beklentisini açıklar bir mahiyette: "... (Amerika) bu kritik döneminde ... (cumhuriyetin) kendisine rehberlik edecek kişileri kendinden (Amerika'dan) seçmiş olmasından gurur duyabilir."

Kemmerer, ekonominin bütün alt sektörlerinin çok detaylı bir incelemesini sunan Hines Komisyonu raporuna, Türkiye'de bankacılık sistemini içeren bir kısım ekledi. Böylece Walker Hines'in geniş katılımlı bir heyetle kaleme aldığı rapora, Kemmerer'in ismi de eklenmiş oldu. İlk olarak İngilizce yayımlanan bu rapor ardından Türkçeye çevrilerek Türkiye'nin İktisadî Bakımdan Umumi Bir Tetkiki adıyla yayımlandı. Oğul Kemmerer'in, ailenin Türkiye günlerini naklettiği satırlardan devam edildiğinde, Kemmerer'in 23 Temmuz 1934'te Celal Bayar'a iki saatlik bir ziyaret gerçekleştirdiği anlaşıyor (Kemmerer, 1993a). Bu ziyarette Kemmerer'in dikkatini çeken nokta Celal Bayar'ın rapora hâkimiyeti. Rapor hakkında önerilerini paylaşan Bayar, bu raporun Türkiye'nin kalkınma politikalarında yol gösterici olacağını söylüyor (Kemmerer, 1993a).

Edwin Walter Kemmerer'in ziyareti, on sene aradan sonra nihayet gerçekleşmişti. Amerikan Heyeti ile Kemmerer'e yapılan davetin, Celal Bayar ile İsmet İnönü

gruplarının çekişmesini yansıttığı söylenebilir. Devletçilik uygulamasının Türkiye için gerekliliği noktasında müşterek olan bu gruplar, iş projelerin uygulanması ve proje finansmanı konularına geldiğinde ayrı düşüyordu. Kemmerer, liberal bir iktisatçıydı ve yatırım çevreleriyle olan ilişkisi dünya kamuoyunda biliniyordu. Büyük Buhran'ın ardından, yatırım çevrelerinden finansman elde edilmesi ihtimali azalmıştı ama Kemmerer Türkiye'nin İktisadî Bakımdan Umumi Bir Tetkiki'nde önerdiği gibi devletin düzenleyici rolü de sıklıkla hatırlatılmış oldu. Belki de Bayar grubunun bir isteği de buydu.

5. Sonuç

Edwin Walter Kemmerer hayatına 13 ülke sığdırmış ve bir döneme damga vurmuş bir iktisatçıydı. Onun kariyeri bir meslek ve disiplin olarak ekonominin gelişiminin tüm ayrıntılarını bizlere gösterir. Bir üniversite hocası olarak hayatına devam etmek isterken başlayan danışmanlık kariyeri, onu kısa süre içinde küresel finans çevrelerinin en önemli isimlerinden biri haline getirdi. Büyük Savaş'ın ardından Amerikan kapitalizminin yükselişi Kemmerer'in kişisel ajandasını biçimlendirirken, iki dünya savaşı arası dönemin koşulları onun mesleğinin adlandırılmasını sağladı: para doktoru. Kemmerer gittiği ülkelerde ekonomi problemlerine çözüm önerileri ve reform paketleri sunarak, onların dış kaynaklara erişiminde bir aracı rolü oynadı.

Bu kuşak önceki dönemin aktörlerinden farklıydı. Yüksek ekonomi bilgisi ve ikili ilişkileri onların meslek tanımının bileşenlerinden biriydi. Bu nedenle onlar, 19. yüzyılda Fransa ve İngiltere'den Osmanlı İmparatorluğu'na ve Yunanistan'a, Portekiz'den Mısır ve hatta Latin Amerika'ya giden uzmanlardan farklıydı. 1914 öncesi dünyada uzmanların vazifesi uluslararası yatırımlara aracılık etmektir. Bu vazife ne teknik ekonomi bilgisini ne de uluslararası ağların bir parçası olmayı gerektiriyordu. Oysa Kemmerer'in kuşağı bu ağların kurucusu oldu. Onlar küresel ekonomi yönetiminin yokluğunda, bireysel olarak bu kurumların işlevini yerine getirdiler.

Bu kuşağın talihsizliği iki dünya savaşı arası dönemde küresel ekonomiyi açma çabalarının Büyük Buhran'ın ardından boşa çıkması oldu. Onların kurduğu ağlar, küresel ekonomi yönetiminin Milletler Cemiyeti çatısı altında ruşeym olarak kalmasına neden oldu. Buhran yeni bir ekonomi bilgisine ihtiyaç olduğunu göstermişti ama bu kuşak ekonominin lingua francasını güncellemek için yeteri kadar zamana sahip değildi.

Edwin Walter Kemmerer'in ismi Türkiye'de sadece bir raporun yazarlarından biri olarak anıldı. Türk iktisat tarihi yazınında referans kaynaklardan biri olan Hines-Kemmerer Komisyonu raporunun aktörlerinden biri olarak çok sınırlı bir ilgiye layık görüldü ve kendisine ancak atıflarda yer

bulabildi. Oysa onun ekonomi yazınına bıraktığı külliyat Türkçe'ye aktarılmadığı gibi kütüphane raflarında kendine yer bulmakta dahi zorlandı. Bu nedenle elinizdeki çalışma Edwin Walter Kemmerer hakkında Türkçe yazında bir boşluğa mütevazı bir katkı olarak tasarlandı.

Kemmerer'in kısa Türkiye ziyareti bir politika oluşturma sürecindeki gerilimleri ve arayışları bize anlatıyor. Onun Türkiye davetinin uzun geçmişi, politika yapıcılarının tarihsel hafızasını açıklıyor ve Türkiye için Amerika ile ilişkilerin manasına dair önemli ipuçları sunuyor. Kemmerer ve akranlarının politika önerileri ve Türkiye'nin bu önerilere verdiği tepkiler, Türkiye'nin ortodoks ekonomi düşüncesi ile imtihanını bizlere anlatıyor. Ortodoks ekonomi reçetelerini ekonomi politikası uygulamak için rehber olarak gören Türk hükûmeti, politika uygulama aşamasında bu reçete maddelerini kendi gerçekliğine göre seçmiştir. Bu anlamda Türk hükûmeti için ortodoks ekonominin önemli isimlerinin davete iştirak etmesi sadece ekonomi bilgisini artırma ihtiyacıyla açıklanamaz. Bu isimler aynı zamanda, her birinin küresel ekonomi çevrelerinin çok etkili üyeleri olmaları nedeniyle, Türkiye'ye aynı zamanda bir meşruiyet de kazandırmışlardır. 1929 Buhranı ile küresel ekonomi daralması Türkiye, belki de bu meşruiyeti dış kaynak temin etmek için kullanabilecekti. Edwin Walter Kemmerer'in kısa ziyaretinin uzun geçmişi Türkiye'de ekonomi bilgisini ve kurumsal kapasiteyi artırma çabalarından tarımsal kalkınma ve endüstri politikaları tartışmalarına kadar çok geniş bir alanda Türkiye'nin politika arayışlarına dair önemli ipuçlarını araştırmacılara sunuyor. Türkiye'de politika yapıcılarının dış dünyaya ve yabancı uzmanlara bakışını, işlevsel bir anlatı ötesinde, bir toplumsal bağlam içinde değerlendirme imkânı veriyor. Bu bağlamda elinizdeki çalışma Türkiye'nin tarihsel hafızasının ekonomi politikasını nasıl şekillendirdiğini Edwin Walter Kemmerer örneğinden hareketle anlatıyor.

Dipnot

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Kaynaklar

- Bent, S. (1925, 6 Aralık). 'Money Doctor' to many countries. *The New York Times*.
- Bytheway S.J. ve Metzler, M. (2016). *Central banks and gold: how Tokyo, London, and New York shaped the modern world*. Cornell University Press.
- Clarke, S.V.O. (1967). *Central bank cooperation, 1924-1931*. Federal Reserve Bank of New York.
- Clavin, P. (2013). *Securing the world economy: the reinvention of the League Nations, 1920-1946*. University of Chicago Press.
- Copper, F. ve Packard, R. (Ed). (1998). *The international development and the social sciences*. University of California Press.
- Decorzant, Y. (2011). Internationalism in the economic and financial organization of the League of Nations. D. Laqua (Ed.), *Internationalism*

reconfigured: transnational ideas and movements between the world wars (ss. 115-133) içinde. I.B. Tauris.

Drake, W. P. (1989). *The money doctor in the Andes: the Kemmerer mission in 1923-1933*. Duke University Press.

Dün Amerika'dan Bir İktisat Mühassısı Geldi (1934, 18 Haziran). Cumhuriyet Gazetesi.

Eichengreen, B. (2008). *Globalizing capital: a history of the international monetary system*. Princeton University Press.

Eichengreen, B. ve Kakridis, A. (2023). *The spread of the modern central bank and global cooperation*. Barry Eichengreen ve Andreas Kakridis (Ed.), *The Spread of the modern central bank and global cooperation: 1919-1939* (ss. 3-39) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.

Emiroğlu, C. (1933). *Dünya iktisadî buhranında para ve kredi politikasının tesirleri hakkında*. Maliye Vekâleti.

Fetter, F. (1904). *Principles of economics*.

Flandreau, M. (2003). Crisis and punishment: moral hazard and the pre-1914 international financial architecture. M. Flandreau (Ed.), *Money doctors: the experience of international financial advising 1850-2000* (ss. 13-48) içinde. Routledge.

Fourcade, M (2010). *Economists and societies: discipline and profession in the United States, Britain, and France, 1890s to 1990s*. Princeton University Press.

Frieden, J. A. (2007). *Global capitalism: its fall and rise in the twentieth century*. W. W. Norton&Company.

Gerhard, G. (1933). Can the London conference succeed?. *The North American View*, 236 (1), 7-12.

Gourevitch, P. (1984). Breaking with orthodoxy the politics of economic policy response to the depression of the 1930s. *International Organizations*, 38 (1), 95-129.

Heaton, H. (2005). *Avrupa iktisat tarihi*. Paragraf Yayınevi.

Hines vd. (1936). *Türkiye'nin iktisadî bakımdan umumî bir tetkiki*. Mehmed İhsan Matbaası.

İlkin, S. (1972). 1920-1960 döneminde Türkiye'deki iktisat ve ticaret eğitimi ile ilgili kuruluşların gelişimi tarihi üzerine bir deneme. F. Görün (Ed.), *Türkiye'de Üniversitelerde Okutulan İktisat Üzerine* (s. 3-38) içinde. ODTÜ.

Kemmerer, E. W. 1909 [1907]. *Money and credit Instruments in their relation to general prices*. Henry Holt and Company.

Kemmerer, D. L. (1993a). The life and times of professor Edwin Walter Kemmerer, 1875-1945 and how he became an international "money doctor".

Kemmerer, D. L. (1993b). Princeton's "money doctor" professor E.W. Kemmerer and the gold standard. *The Princeton University Library Chronicle*, 55 (1), 9-42.

Kemmerer, E.W. (1916). The theory of foreign investments. *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 68 (1), 1-9.

Kemmerer, E.W. (1927). Economic advisory work for governments. *The American Economic Review*, XVII (1), 1-12.

Kernick, J.W. (1933, 28 Mayıs). Turkey increases its American aides: reorganization of the whole economic system is being put into their hands. *The New York Times*.

Kindleberger, C. (1986). *The world in depression, 1929-1939*. University of California Press.

Köklü, A. (1947). *Türkiye'de para meseleleri 1914-1946*. Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.

Koraltürk, M. (1996). Âlî İktisat Meclisi 1927-1935. *Ekonomik Yaklaşım*, 7 (23), 47-64.

- Kühne (1939). *Meslekî terbiyenin inkişâfına dair rapor*. İstanbul Devlet Basımevi.
- Layton, W. (1933). After the world economic conference. *Foreign Affairs*, 12 (1), 20-29.
- Lindenfeld, D. (2008). *The practical imagination: the German science of the state in the nineteenth century*. University of Chicago Press.
- Müller, K. (1930). *Türkiye’de nakit istikrarı: merkezi ihraç bankasının tesisi hakkında mütelaaname*.
- Nevins, A. (1933). Salvaging the London conference. *Current History*, 38 (6), 709-714.
- O’Sullivan, M. (2024). Turkstroï: Soviet-Turkish industrial cooperation and the dialectics of divergence and convergence in interwar statism, 1931-1941. *Journal of Economic and Social History of the Orient*, 67, 83-132.
- Polanyi, K. (1986). *Büyük dönüşüm: çağımızın siyasal ve ekonomik kökenleri*. Alan Yayıncılık.
- Samuel, H. (1933). The world economic conference. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1931-1939)*, 12 (4), 439-459.
- Schuker, S. (2023). Money doctors between the wars: the competition between central banks, private financial advisers, and multilateral agencies, 1919-1939. M. Flandreau (Ed.), *Money doctors: the experience of international financial advising 1850-2000* (ss. 49-77) içinde. Routledge.
- Seidei, R. N. (1972). American reformers abroad: the Kemmerer missions in South America, 1923-1931. *The Journal of Economic History*, 32 (2), 520-45.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1977). *1929 dünya buhranında Türkiye’nin iktisadi politika arayışları*. ODTÜ Yayınları.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2009). *Uygulamaya geçerken Türkiye’de devletçiliğin oluşumu*. Bilge Kültür Sanat.
- Tökin, İ. H. (1931). *İktisat nasıl okutulmalı?*. T. O. Matbaası.
- Toprak, Z. (2017). *Türkiye’de milli iktisat*. Doğan Kitap.
- Toussaint, E. (2022). *Borç sistemi: devlet borçlarının ve reddedilmelerinin bir tarihi*. Ayrıntı Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Âlî İktisat Meclisi (1929). *Âlî İktisat Meclisi Raporları, tediye muvazenesi*. Başvekâlet Müdevvenat Matbaası.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.18.1.2/44.27.18 (03.05.1934)
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) 238.2012.15/ 566a (01.21.1925)
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) 238.2012.5/ 566b (01.13.1926)
- Wagner vd. (1991). *Social sciences and modern states: national experiences and theoretical crossroads*. Cambridge University Press.
- Zahra, T. (2023). *Against the world: anti-globalism and mass politics between the world wars*. Norton.